

***Archiwum – archiwistyka – kultura. Antologia*, red. Waldemar Chorążyczewski, Wojciech Piasek, Agnieszka Rosa, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, ss. 329**

Archiwum – archiwistyka – kultura. Antologia jest publikacją, która, o czym już we wstępie wspominali autorzy, opisuje archiwistykę zarówno z punktu widzenia archiwistów, jak i osób spoza ich kręgu. Wydanie niniejszej książki poprzedza 14 lat spotkań odbywających się w ramach Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych, które stanowiły bazę przemyśleń do publikacji. Jak wskazuje tytuł, w opracowaniu ujęto wielowymiarowość nauki o archiwach, która nie jest jedynie przedmiotem badań, ale nauką samą w sobie. Połączenie teorii, metodyki, archiwozofii z antropologią archiwum czy egodokumentalnością w ujęciu ostatnich lat toruńskich badań jest kuszącą propozycją zarówno dla doświadczonych archiwistów, jak i adeptów. Publikacja daje szeroki obraz archiwum jako jednostki kulturalno-społecznej, a archiwistyki jako nieustannie rozwijającej się nauki. Książka podzielona jest na sześć części, które całościowo mają oddawać problematykę antropologizowania archiwum.

Na cześć pierwszą składają się artykuły Waldemara Chorążyczewskiego, Agnieszki Rosy i Wojciecha Piaska. Dotyczą one zmiany podejścia do archiwistyki, jaka dokonała się dzięki rewolucji postmodernistycznej. W. Chorążyczewski w toku swoich przemyśleń wprowadził pojęcia takie jak archiwistyk, archiwozof czy archiwolog, które, choć nie weszły jeszcze masowo do ogólnie przyjętej terminologii związanej z dyscypliną, ułatwiają podział archiwistów z uwagi na ich działalność bądź przedmiot badań. Praca A. Rosy dotyczy zmiany, jaka dokonała się w myśleniu badaczy historii, która przyczyniła się do rozszerzenia badań nad mikrohistorią, co oczywiście znalazło swoje odbicie również w archiwistyce i nowym podejściu do źródeł. Autorka przeanalizowała ponadto prace innych badaczy, m.in. Artura Górnika i Marcina Kuli, nakreślające potrzebę modyfikacji dotychczasowego pojmowania archiwum. W. Piasek wskazał natomiast na zmianę postmodernistyczną w kontekście różnicy w podejściu do już istniejącego syste-

mu, a nie tworzenia go od nowa. W jego opinii kulturowy charakter ma sprzyjać humanizacji archiwum, co ostatecznie nadaje mu nowy status ale nie zmienia jego pierwotnej formy.

Część druga dotyczy roli, jaka przypadła archiwistom po przemianach w pojmowaniu archiwów, do jakich doszło wskutek ich antropologizowania. A. Rosa zwróciła uwagę na fakt poprawy ich funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym. Zmianie uległo postrzeganie użytkownika archiwum. Archiwa zaczęły także wychodzić naprzeciw jego potrzebom. Zaproponowane przez badaczkę rozumienie funkcji edukacyjnej archiwum rozszerza jej dotychczasowe pojmowanie o aspekty mające na celu podniesienie świadomości i kultury historycznej wśród użytkowników. Autorka dokonała ciekawego zestawienia badań anglojęzycznych i polskich, dzięki któremu czytelnik ma okazję prześledzić rozwój nowego nurtu w kraju i za granicą. Z kolei Magdalena Wiśniewska-Drewniak przygotowała pracę dotyczącą archiwów społecznych i ich roli w archiwistyce. Wskazała na liczne korzyści wynikające z badań archiwów społecznych, których zbiory mogą mieć istotny wpływ na podniesienie świadomości badacza historii. Zwróciła także uwagę na fakt, że oddolne tworzenie archiwów jest swoistym fenomenem kulturowym, który może być badany wieloaspektowo. Artykułem zamykającym tę część jest praca A. Rosy i Kamili Siudy, w której autorki spróbowały określić mentalność grupy zawodowej archiwistów. Może się podobać nawiązanie do popkulturowego wizerunku archiwisty kreowanego przez różne środki przekazu. Samo badanie autorki oparły na egodokumentacji 8 pracowników archiwów. Z pamiętników i wspomnień archiwistów z kilku ważnych okresów historycznych da się odczytać ich stosunek zarówno do pracy, jak i interesantów. Ciekawym faktem, który zaprezentowały badaczki, jest obraz własny archiwisty i jego przymiotów. Warto wspomnieć, że był podobny we wszystkich analizowanych źródłach.

Część trzecia monografii dotyczy egodokumentów. Praca otwierająca to wspólny artykuł A. Rosy i W. Chorążyczewskiego. W tekście znajdują się szczegółowe informacje na temat istoty i metody badania egodokumentów. Naukowcy czytelnie opisali, w jaki sposób należy badać dokumentację, żeby działania te spełniały kryteria pracy nad egodokumentem, która diametralnie różni się od typowych badań historycznych. Wyszczególnili, jakie rezultaty da się otrzymać w kontekście pracy nad źródłem samym w sobie, źródłem jako egodokumentem jego twórcy, jak również źródłem w kontekście egodokumentu archiwisty, który z nim pracował. Kolejna rozprawa jest autorstwa A. Rosy. W jej wstępie przedstawiono rozważania na temat historii i teorii związanej z egodokumentacją. Autor-

ka zamieściła również porównanie dwóch terminów, mianowicie egodokumentu i samoświadectwa. Szeroko opisana jest egodumantalność w archiwach i sposób opisu archiwaliów, który – z uwagi na przyjęte normy – nie sprzyja antropologizacji. Autorka wskazała jednak na związek opisów archiwalnych z zasadą proveniencji, co z antropologicznego punktu widzenia pozwala na zachowanie cech indywidualnych twórcy przy stosowaniu ochrony opisu archiwalnego. W kolejnej pracy M. Wiśniewska-Drewniak przybliżyła zasoby archiwów społecznych, które zawierają liczne egodokumenty. Autorka wymieniła ośrodki takie jak KARTA, Medialne Archiwum Jana Pawła II czy Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w kontekście posiadania przez te instytucje wielu materiałów w formie relacji. Przytoczyła również inne rodzaje egodokumentów w tych jednostkach, takie jak korespondencja czy filmy. Badaczka zauważyła, iż materiały gromadzone przez archiwa społeczne w większości mają charakter egodokumentalny, natomiast jako jednostki są samoświadectwem ich twórców.

Część czwarta łączy artykuły dotyczące działalności człowieka, która podlega archiwizacji. A. Rosa szczegółowo opisała nowe podejście do badań materiałów archiwalnych. Ma ono na celu oddanie osobowości autora, co dzieje się np. poprzez wychwytywanie przez badacza charakterystycznych dla autora słów, fraz pojawiających się w materiałach, jak również dzięki strukturze nadanej aktom. Ponadto materiały znajdujące się w archiwach są w stanie przekazać wiele cennych informacji na temat społeczeństwa z czasów ich pochodzenia, na co również zwróciła uwagę autorka. W rozważaniach dotyczących działalności człowieka w Internecie A. Rosa położyła nacisk na podział dokumentów ze względu na formę ich przechowywania, zapisu. Wymieniła również sposoby archiwizowania Internetu. Rozważania M. Wiśniewskiej-Drewniak skoncentrowały się z kolei wokół człowieka jako jednostki wrzuconej w „wir dziejów”. Spojrzenie antropologizacyjne w badaniach, na jakie wskazała, pozwala na tworzenie mikronarracji, mikrohistorii. Prowadzi to do tworzenia historii alternatywnej, koncentrującej się wokół wybranego człowieka. Postmodernistyczne podejście do badań, jakie prowadziła autorka, pozwoliły jej wyciągnąć wnioski, iż archiwa społeczne to miejsca pamięci. Podtrzymują one tożsamość, np. grup etnicznych czy kulturowych. W kolejnym artykule, tym razem dotyczącym nieśmiertelności w archiwach, Hadrian Ciechanowski zamieścił rozważania na temat twórców archiwaliów jako konstruktorów wiedzy na temat przeszłości. Wskazał na twórczy charakter gromadzenia, selekcji i nadawania układu zbiorów. Badacz przedstawił teorię powstawania archiwum jako miejsca, dzięki któremu jestestwo nie ulega zapomnieniu.

Część piąta monografii dotyczy rozważań na temat archiwum jako miejsca pamięci, w którym budowana jest tożsamość, a jego zbiory pobudzają do różnych emocji. W. Chorążyczewski w swych dociekaniach zaznaczył rolę kulturoznawców, którzy badają archiwum jako fenomen działalności ludzkiej, dzięki czemu podejmują się tematyki archiwistycznej. Archiwum opisane przez autora jest też miejscem tworzenia się tożsamości rodowej, narodowej, europejskiej czy nawet globalnej (np. poprzez program „Pamięć Świata”). M. Wiśniewska-Drewniak przyjrzała się szerzej zagadnieniu kreacji tożsamości rodowych w archiwach prywatnych i społecznych. Zwróciła uwagę na dowolność doboru zasobu, która cechuje podmioty niewytwarzające państwowego zasobu archiwalnego. H. Ciechanowski z kolei zaprezentował archiwum jako miejsce zapomnienia. Do owego „zapominania”, wg autora, dochodzi poprzez manipulowanie archiwaliami, wypieranie niektórych zasobów, utajnianie materiałów czy nieudostępnianie ich z różnych powodów. Kolejnym czynnikiem odgrywającym rolę w wykreślaniu z pamięci pewnych faktów jest czynnik ludzki, czyli wszelkiego rodzaju błędy czy niedociągnięcia archiwistów. W kolejnym tekście M. Wiśniewska-Drewniak pokazała wizerunek archiwum przez pryzmat emocji. Szczegółowo opisała relacje zachodzące pomiędzy archiwaliami a osobami mającymi z nimi kontakt, od twórców archiwaliów przez archiwistów, na użytkowników kończąc.

Część szóstą tworzą artykuły Piotra Bewicza i W. Piaska. Pierwszy opisał po granicza archiwistyki jako fenomeny kulturowe. Zwrócił uwagę na rolę archiwów w badaniach z zakresu semantyczno-lingwistycznego. Wskazał, iż archiwum nie jest jedynie budynkiem mającym przechowywać dokumentację, ale miejscem wzbudzającym emocje. W. Piasek natomiast ukierunkował swe rozważania na archiwistykę jako rozwijającą się dyscyplinę naukową. Autor wyraził opinię, iż postmodernistyczne zmiany nie doprowadziły do stworzenia nowej archiwistyki, ale, jak to ujął, „nowo-starej”, zaś w zależności od obranego modelu nauki, klasycznego lub nieklasycznego, mamy albo transformację jednej archiwistyki, albo zakładamy istnienie wielu archiwistyk.

Publikacja nie posiada typowego zakończenia, zamiast tego autorzy zamieścili konkluzję dotyczącą opisanych tez. Twórcy opracowania zasygnalizowali, że badania nad archiwami, jakie przedstawili w artykułach, są ważne. Zwrócili także uwagę na to, że „puryści archiwalni i antropologiczni” mogą je odrzucać.

Omawiana antologia to precyzyjnie dobrany zbiór materiałów, które wspólnie doprowadzają czytelnika do refleksji nad istotą archiwistyki i archiwum. Przedstawienie istnienia archiwum w kontekście fenomenu kulturowego jest swo-

istym zobrazowaniem przewrotu, jaki dokonał się w naukach humanistycznych. Zestawienie antagonistycznych materiałów o archiwum jako miejscu pamięci i zapomnienia wywiera największe wrażenie podczas lektury. Skonfrontowanie tak skrajnych poglądów zachęca czytelnika do zastanowienia się nad fundamentalnymi zagadnieniami dziedziny archiwalnej. Poszczególni autorzy odnieśli się w swoich pracach do wielu badań z zakresu postmodernistycznego spojrzenia na archiwum – zarówno obcojęzycznych, jak i polskich. Publikacja jest dobrym wstępem do zrozumienia istoty antropologizowania archiwum, pozwala zainteresowanemu czytelnikowi na spojrzenie na placówki archiwalne przez zupełnie nowy pryzmat. Myślę, że lektura *Archiwum – archiwistyka – kultura. Antologia* rozszerza postrzeganie czytelnika i uwrażliwia go na pewne aspekty archiwistyki, które przy tradycyjnym spojrzeniu na nią pozostałyby niezauważone. Z uwagi na kreowanie wielu nowych podejść do archiwistyki w kontekście dyscypliny naukowej warto sięgnąć po tę antologię.

Barbara Tekely-Skrętowicz

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach / Siedlce University
of Natural Sciences and Humanities (Poland)
bt20@stud.uph.edu.pl, ORCID 0000-0002-4631-0114